

K DĚJINÁM POJMU „SPORT“ V HABSBURSKÉ MONARCHII

Martin Pelc

On the History of the Term ‘Sport’ in the Habsburg Monarchy

This essay analyses the origins of social reflection of the phenomenon of modern sport against the background of the spread and changes of meaning of the term ‘sport’ in the Habsburg Monarchy, with special emphasis on the Czech environment. The introduction maps the early use of the term. While Austrian historiography of sport places the first appearance of the term to 1841, this study comes with evidence of its use in 1828. The first Czech use of the term in print has been so far traced to 1863. The aim of this study is to analyse semantic changes in the term’s meaning in the last third of the nineteenth century, when it shifted from designating the country pursuits and entertainment of the aristocracy (hunting, racing, and horseback riding in general) to a wider range of sports practiced mainly by the urban middle class. The author traces a parallel evolution of the notion of sport in the linguistically Czech and German environment of the Habsburg Monarchy and highlights the shared social background of these changes. In the Czech language, this study identifies several turning points which can be used to define the stages of the term’s use: in 1870, Rieger’s encyclopaedia still presents the traditional definition of the term, in 1882 František Kožíšek in his well-known critical article on the Sokol organisation distinguishes between two kinds of sport, a large and a small one (or high and low), while in the 1890s ‘sport’ is used as a modern collective noun designating the sum of all forms of sport. This usage is then adopted and appears in 1905 in the relevant volume of Otto’s encyclopaedia.

Keywords: Sport, Conceptual History, Nineteenth Century

Martin Pelc (*1980), assistant professor at the Silesian University in Opava, pelcm@centrum.cz

Sport jako moderní kolektivum¹

Na neděli 2. října 1864 byla v c. k. Lidové zahradě ve Vídni naplánována slavnost s ohňostrojem a koncertem kapely bratří Josefa a Eduarda Straussových k oslavě císařových jmenin. Jako první bod programu na něm měla premiérově zaznít svižná skladba Josefa Strausse, kterou autor pojmenoval *Sport-Polka* (op. 170).² Hudební kvality kusu docení muzikologie. Čemu vzdával syn Johanna Strausse st. a bratr Johanna Strausse ml. v roce 1864 hold, když vepsal do názvu slovo *sport*, však zůstává otázkou pro dějiny pojmů. Zkoumání pojmů je důležitým prostředkem k poznání skutečností, které označují. Připomeňme slova jednoho z teoretiků dějin pojmů J. G. A. Pococka: „Člověk nemůže konat nic, pro co nemá označení.“³ Tradice dějin pojmů je dlouhá, sahá až k Hegelovi, nebo přinejmenším k jeho okruhu. Na rozdíl od německé historiografie podněcované už od přelomu století výzvami Maxe Webera k ujasnění terminologie⁴ se české dějepisceví problémem zabývá kratší dobu a s menší soustavností. Kromě nedávného pokusu o uchopení problematiky terminologie českého dějepisceví mají svůj význam také analýzy jednotlivých pojmů, jaké se zpravidla objevují v úvodech monografií. K tradici zkoumání dějin pojmu se hlásí i tato studie. Je přitom třeba rozlišovat mezi principem etickým (pojmy jako analytické kategorie historiografie)⁵ a emickým (pojmy pramenné). Řečeno na příkladu „našeho“ pojmu: Co dnes nazýváme sportem a zpětně jako sport vidíme, mohlo být označováno jinými pojmy. Co se dříve pod označení sport vměstnalo, bychom dnes nazvali jinak.

Pro docenění citovaného Pocockova výroku je ještě třeba vysvětlit vzájemný vztah pojem – jev. Reinhart Kosseleck píše, že jazyk je stejně receptivní jako produktivní: vnímání, poznání a vědění registruje i formuje. Skutečnost nelze nikdy redukovat na její jazykový význam a uspořádání, jak to udělali radikální postmodernisté, ale bez takového jazykového příspěvku skutečnost neexistuje. Každý pojem je nutno číst jako dvojstranný. Je třeba jej zkoumat sémaziologicky

1 Příspěvek vznikl jako součást řešení výzkumného projektu podpořeného Grantovou agenturou České republiky „České myšlení o sportu do roku 1939“, č. 16-14575S.

2 Lokal-Anzeiger der „Presse“ 2. října 1864, s. 4, inzerce.

3 Citováno dle DAVID HARLAN, *Intellectual History and the Return of Literature*, American Historical Review 94/1989, s. 589.

4 Znamé jsou monumentální německé *Geschichtliche Grundbegriffe*.

5 Sem patří například publikace LUCIE STORCHOVÉ (ed.), *Koncepty a dějiny: Proměny pojmů v současné historické vědě*, Praha 2014.

(od slova k jeho významům) i onomaziologicky (od jevu k jeho označení), tzn. zkoumat proměny významu slova i pátrat na druhé straně, jak byl označován zkoumaný jev. Jedině kombinací obou principů dospějeme jak k poznání dějinných proměn pojmu, tak k oné skutečnosti, která je pojmově vyjádřena.⁶ Pojetí Reinharta Kosselecka, z něž tato studie ponejvíce vychází, je jen jedním z řady přístupů *conceptual history*. Kosseleckův přístup je charakteristický vztahem k sociální změně sklonku období přechodu od raného novověku k moderně, které nazývá „Sattelzeit“. Kosseleck vycházel z předpokladu, že se v dějinách pojmů odrážejí konkrétní modernizační procesy. Současná teorie dějin pojmů mu vyčítá „ontologizující“ tendenci a – obecně řečeno – vychází z větší nezávislosti pojmů na zkoumaných procesech. Alternativní přístupy nabízí jiný klasik subdisciplíny, Quentin Skinner, který citlivěji rozlišuje mezi dějinami pojmů (*history of concepts*) a dějinami užívání pojmů v argumentaci. Na oba klasiky navazovali a s vlastními koncepty přicházeli Jürgen Habermas, Hans-Georg Gadamer a další filozofové i historici. Náš případ je však specifický: na rozdíl od Kosseleckových nebo Skinnerových výzkumů před námi nestojí „velký“ pojem z oblasti politického myšlení, ale slovo ze sféry volného času. Je to ale právě Kosseleckův přístup, který nabízí vhodný instrumentář pro zkoumání dějin pojmu „sport“ svým důrazem na „kolektivní singuláry“. V tomto významu chceme sport sledovat v této studii. V ní dospějeme k přelomu 19. a 20. století, kdy se užívání slova v tomto smyslu ustálilo. Charakter pramenných textů umožní z větší části jen dějiny užívání pojmu a jemné teoretické nuance cizelované na pojmech jako „stát“ nebo „svoboda“ zůstanou zatím nevyužity.⁷

Pojem „sport“ budeme sledovat primárně v českém jazykovém prostoru, i když s přihlédnutím ke zbytku západní části monarchie, s nímž se sociální realita českého sportu prolínala. Řada příkladů proto pochází z německých textů rakouské provenience. V době, kdy neexistovaly příslušné specializované sportovní platformy v českém jazyce, je německé texty suplovaly, tím spíše, že se vztahovaly i k událostem z českého prostředí. Pojednávaly o jediné sociální skutečnosti určené napětím mezi „anglickými“ – poněkud správněji „anglosaskými“ – sporty a kontinentální tělocvičnou tradicí. Proto česká sémantika slova sport opisuje

6 REINHART KOSSELECK, *Historische Semantik und Begriffsgeschichte*, Stuttgart 1979; TÝŽ, *Begriffsgeschichten*, Frankfurt am Main 2006; v češtině TÝŽ, *Dějiny pojmů a pojmy dějin*, Studia philosophica 58/2011, 2, s. 29–43.

7 Jedno z nejnovějších shrnutí dějin subdisciplíny podal JAN-WERNER MÜLLER, *On Conceptual History*, in: *Rethinking Modern Intellectual History*, (edd.) Darrin M. McMahon, Samuel Moyn, Oxford 2014, s. 74–93.

obdobnou trajektorii jako německá, v této studii v rozsahu rakouského císařství. V téže době nacházíme v češtině i němčině totožnou významovost. Prolnutí s německou jazykovou sférou tak těmito úvahami neubírá nic na jejich cílenosti, naopak potvrzuje některé závěry a umožňuje jejich větší zobecnění nebo komparaci německého a českého úzu.

V případě pojmu sport můžeme pro tuto studii formulovat tři problémové okruhy: 1) pronikání pojmu do našeho prostředí ve formě cizího slova vázaného zpočátku na anglický nebo francouzský kulturní kontext; 2) proměna v pojem vztahovaný k tuzemskému fenoménu; 3) sémantická proměna pojmu a její sociální pozadí. Problém pojmu sport tkví už v jeho původu, tedy v převzetí z angličtiny. Jak v rakouském císařství první poloviny 19. století upozorňovali jeho šířitelé, jde o nepřeložitelné slovo. V důsledku specifického vývoje kontinentální tělesné kultury zde ale bylo naplněno odlišným, a to mnohem širším obsahem, než jaký má v anglickém jazyce. Zatímco v angličtině zpravidla označuje pouze soutěživé disciplíny, český jazyk obvykle rozumí sportem i nesoutěžní aktivitu typu sokolských cvičení, turistiky, rytmiky (tance), dnes například také jogging nebo nordic walking. Obdobně je na tom němčina.

Rakouský historik sportu Hannes Strohmeier se sice ve své studii zabýval zejména dějinami pojmu tělesná cvičení (*Leibesübungen*), významného pro německé prostředí asi jako pro české tělocvik, dotkl se v něm ale i příbuzných pojmů, jako je sport. U něj rozlišil tři významové okruhy. Za prvé sport v nejširším slova smyslu zahrnuje nejrůznější záliby. Tuto inflaci slova v českém prostředí ironizoval Karel Chodounský v úvodu své přednášky *Sport* z roku 1903, když řekl: „Pojem sportu se tak rozšířil, že se jím jmenuje každá záliba a kratochvíle, ba i stereotypné nápady podivínské a výkony vyplývající z chorobně podrážděného nervstva. Počítá-li někdo, kolikrát kolem jeho okna pojede fiakr č. 1, nazývají to lidé tak dobře sportem, jako zálibu některých pražských žen doprovázeti funus neznámých nebožtíků – neb psaní anonymních zlomyslných listů na lhostejné jinak adressáty. Pěstuje-li někdo kaktusy, jest to jeho sport, jiný vyřezává celému příbuzenstvu lupenkou klece na kanáry, přemnozí mají sbírku hodin bicích, které stále řídí, aby současně bily, a jelikož toho cíle nikdy přesně nedosáhnou, baví se sportem rozčilujícím. Jsou sběratelé dýmek, knoflíků, tabatěrek, poštovních známek a vše se nazývá sportem, ačkoli by se každý rozpakoval nazvat např. sběratele knoflíků sportsmanem.“⁸ V češtině máme příklady užití slova v tomto smyslu už

8 KAREL CHODOUNSKÝ, *Sport. Přednáška pronesená v Alpském družstvu českém*, Praha 1903, s. 3.

ze 70. let: Otakar Hostinský psal v roce 1878 ve fejetonu pro *Lumír* o reprezentaci movitých vrstev jako o „vyšším maškarním sportu“⁹ a Lumírovec Jan Lier na adresu aristokratického způsobu života jedné z postav své novely *Vlasta* uvedl, že dotyčný „pěstoval dvojí sport: na podzim plašival koroptve planou střílbou a po celý rok theoreticky vlastenčil“.¹⁰ Provozovat činnost ze sportu znamenalo věnovat se jí pro radost, nezištně. Za všechny vyberme jen dva příklady, kterých zejména beletrie skýtá nepřeborné množství: v románu *Pan Markýz* (1886) Serváce B. Hellera čteme: „Ona je dáma v plném slova smyslu svobodná, a jsou lidé, kteří myslí, že slečna Nelsonova krasojezdecktví provozuje toliko jako sport, spíše pro zábavu, než z potřeby a povolání.“¹¹ A Jan Neruda ve *Slovičku o služkách* (1886) napsal: „V jistých kruzích paniček pražských je to dnes zrovna móda, pravý s p o r t, vyhánět jednu služku po druhé.“¹² Za druhé je sport označením pro konkrétní druh tělesného cvičení. V českých pramenech se opět nejpozději od 70. let 19. století vyskytují formulace typu „sport cyklistický“, „sport bruslařský“ apod. Za třetí je sport souhrnným názvem pro tělesná cvičení vůbec.¹³ Ve svém třetím, nejnovějším významu, který budeme sledovat především, se sport prosadil jako pojem odlišný od tělocviku, jímž české 19. století označovalo důsledně pořadová, prostná a nářadová cvičení. Tato dvoukolejnost tělocviku/tělesné výchovy/tělovýchovy a sportu je všeobecně respektována dodnes.¹⁴

Přestože je sport slovem anglického původu, jeho etymologie je složitější. Už v 19. století se vedly nacionálně podbarvené spory o anglický nebo francouzský původ slova, a tím domněle i fenoménu. Etymologické kořeny je třeba hledat u pozdně latinského *deportare* – bavit se, rozptýlit se. Z *deportare* vzniklo například španělské *deporte* nebo portugalské *desporto*. Má se za to, že dnešní pojem sport se vyvinul ze starofrancouzského *desporter*, které ve formě *disport* přejala stará anglič-

9 Uvovzovky i v originálním textu. OTAKAR HOSTINSKÝ, *Před rokem. Upomínky na římský karneval*, Lumír 1878, s. 127.

10 JAN LIER, *Vlasta*, Lumír 1879, s. 484.

11 SERVÁC B. HELLER, *Pan Markýz*, Světozor 2. ledna 1886, s. 54.

12 IGNÁT HERRMANN (ed.), *Sebrané spisy Jana Nerudy. Drobné klepy*, svazek I, Praha 1892, s. 135.

13 HANNES STROHMEYER, *Zur Wort- und Bedeutungsgeschichte von „Leibesübungen“ und „Leibeserziehung“ in Österreich vom 16. bis zum 19. Jahrhundert*, in: Týž, *Beiträge zur Geschichte des Sports in Österreich*, Wien 1999, s. 49.

14 Dvoukolejnost tělesné výchovy (kultury) a sportu se odráží například v názvech příslušných fakult nebo vědeckých syntéz. Poprvé u nás PROKOP BUREŠ, JAN PLICHTA, *Sport a tělesná kultura v Československé republice a cizině*, Praha 1931, naposledy MAREK WAIC, *Tělovýchova a sport ve službách české národní emancipace*, Praha 2013. Jemným významovým nuancím pojmu tělocvik, tělesná výchova, tělovýchova a tělesná kultura by bylo možné věnovat zvláštní studii.

tina. V tomto znění je slovo v Anglii doloženo pro pozdní 14. století. Od raného 15. století se v angličtině objevuje zkrácená verze *sport* – kratochvíle, zábava, která se užívá souběžně s *disport*. Výrazně navrch má krátká forma až od 18. století. V této podobě přejala označení anglických her a tělesných zábav řada dalších jazyků včetně češtiny, vzpomínané němčiny (*der Sport*) nebo ruštiny (спорт).¹⁵

Jak už bylo řečeno, pojem sport můžeme přiřadit k moderním kolektivním singularům. Jako se z mnoha svobod stala svoboda, z dějin – příběhů jedny univerzální dějiny,¹⁶ tak i sport prodělal „singularizaci“. Od poslední třetiny 19. století se v textech české provenience začínají objevovat sporty s upřesňujícím adjektivem. V 70. a 80. letech 19. století tak vedle sebe v českém tisku defiluje sport „plavecký“, „vodní“, „veslařský“ (všechny ve významu veslování), sport „cyklistický“, „velocipedistický“ a zřídka i jiné. „Bezprívlastkový“ sport sice existoval, ale ještě neoznačoval sumu všech odvětví jako ke konci století. Všeobecné prosazení chápání sportu jako univerzálního fenoménu a specifické sféry kultury vedle umění nebo náboženství je v češtině až záležitostí zhruba posledních dvou desetiletí 19. století.

Pojem sport se v češtině začal běžněji užívat až v poslední čtvrtině 19. století v souvislosti s rozšířením veslování, cyklistiky, bruslení, plavání, atletiky, míčových, zimních, úpolových a dalších sportů. Prozatím zjištěné nejstarší výskyty pojmu v českém jazyce jsou až překvapivě pozdního data. Pomineme-li limity takto zaměřeného výzkumu, může zpoždění souviset i s poměrně úzkým a málo diverzifikovaným spektrem česky psaných textů první poloviny 19. století a jejich zaměřením dovnitř národní society s cílem posílení češství. Ačkoli je jen těžko představitelná úplná statistika výskytu slova, můžeme kariéru pojmu v českém prostředí načrtnout takto: v 60. letech 19. století se slovo vyskytuje jen ojediněle a většinou je ještě zapotřebí ho vysvětlit; v 70. letech 19. století se frekvence jeho výskytu v novinách i beletrii (zde často v přeneseném významu záliby) pomalu zvyšuje, v 80. letech 19. století lze spíše předpokládat než doložit pokračování trendu, který se ale zjevně završuje v 90. letech 19. století, kdy například začaly vycházet první programově všesportovní časopisy s pojmem sport v názvu (*Sportovní obzor* 1893–1897, *Sport* 1899–1900), a do konce století vznikla samostatná sportovní rubrika v nejdůležitějších českých denících (*Národní listy* 1899, *Národní politika* 1900, *Lidové noviny* 1900).¹⁷

15 Srov. CHRISTIANE EISENBERG, *Die Entdeckung des Sports durch die moderne Geschichtswissenschaft*, *Historical Social Research* 27/2002, č. 2–3, s. 6–7.

16 R. KOSSELECK, *Dějiny pojmů*, s. 37.

17 Srov. DAVID LUKŠŮ, *Počátky sportovní žurnalistiky na stránkách periodického tisku na přelomu 19. a 20. století. Sport jako součást českého masového tisku*, Praha 2011 (diss.).

Tradiční sémantika pojmu

Podle Hannese Strohmejera spadá první výskyt pojmu „sport“ v Rakousku (míněném zřejmě včetně uherských zemí) do roku 1841, kdy o fenoménu psaly divadelní listy *Allgemeine Theaterzeitung*. V nich je sport spíše než s konkrétními kratochvílemi spojován především s jistým sociokulturním gentlemanským kodexem, jenž jejich provozování charakterizuje.¹⁸ Podle našeho výzkumu lze datum posunout ještě přinejmenším o dvě desetiletí hlouběji. Nejstarší zachycený výskyt slova v tisku pochází z roku 1828. Budínské a peštské *Gemeinnützige Blätter (Zur vereinigten Ofner und Pesther Zeitung)* uveřejnily 10. července 1828 článek *Sport's* (tedy plurál „sporty“ ve významu sportovních odvětví), v jehož úvodu bylo nutné označení čtenářům nejprve vysvětlit: „Angličan vášnivě miluje hru. Z této vášně vzešla celá řada jeho národních vlastností, jeho záliba v sázení, jeho box, jeho závody koní, jeho vášeň pro hony, dokonce četné akciové podniky v Anglii. Má pro ni vlastní, nepřeložitelné pojmenování ve sportu. Tímto slovem označuje všechna cvičení, při nichž se uplatňuje síla, šikovnost a obratnost.“¹⁹ Jakkoli je objev raného užití slova v monarchii cenný, je třeba vnímat i zpoždění, s jakým se pojem (a fenomén) ve srovnání s Britskými ostrovy uplatňoval. V době, kdy se Rakousko s termínem teprve začínalo seznamovat, existovaly v Anglii už několik desetiletí sportovní organizační struktury (kluby, psaná pravidla) a první informační platformy (tisk).

První doložený výskyt slova otevírá otázku jeho dobového významu. Ten se v prvních dvou třetinách 19. století téměř neměnil. Ne-li reprezentativní, pak alespoň ilustrativní je v tomto ohledu zpráva *Klagenfurter Zeitung* z jara 1858 o vzniku nového spolku v uherském Szolnoku. Toto dobrovolné sdružení občanů, které se zřejmě nijak nelišilo od desetitisíců ostatních, je pro nás zajímavé v jednom ohledu. Bylo založeno pod spektakulárním provizorním názvem: *Verein für Sport und Landwirtschaft – Spolek pro sport a zemědělství*. Vysvětlit zahrnutí těchto dvou zdánlivě neslučitelných oblastí pod jednu vinětu znamená dotknout se současně významu pojmu před jeho sémantickou proměnou, ke které došlo někdy na počátku poslední čtvrtiny 19. století, a to jak v němčině, tak v češtině (a jen o málo dříve i v mateřské řeči sportu – angličtině). Spolek se nakonec konstituoval pod

18 H. STROHMEYER, *Zur Wort- und Bedeutungsgeschichte von „Leibesübungen“ und „Leibeserziehung“ in Österreich vom 16. bis zum 19. Jahrhundert*, in: Týž, *Beiträge*, s. 49. Originál: *Die Ausdrücke: Lion und Sport*, *Allgemeine Theater-Zeitung* 27. ledna 1841, s. 99.

19 *Sport's*, *Gemeinnützige Blätter (Zur vereinigten Ofner und Pesther Zeitung)* 10. července 1828, s. 434.

názvem Mittelszolnoker Sport- und Wettrennverein – Středozsolnočkový sportovní a závodní spolek.²⁰ Oněmi závody jsou nepochybně míněny dostihy. Jako logický mezičlánek na ose zemědělství – dostihy tušíme chov koní.

Právě dostihový sport je jedním z nejčastějších významů slova sport v první polovině století, a to i v prostředí českých zemí. Vídeňský *Der Humorist* psal na podzim 1846: „pražský sport je zajímavý už proto, že na tytéž [závody] přijedou i severoněmečtí koně“.²¹ Podobných dokladů by bylo možné snést nespočet: zmiňme ještě alespoň *Neue Freie Presse*, kde 10. srpna 1864 vyšel fejeton s názvem *Russischer Sport*. V něm se sport dělí na *Fabrsport*, čili jízdu v koněm tažených povozech, a *Reitsport*, tedy jízdu na koni. Zajímavá je i úvodní věta, že „sport dnes zajímá všechny osoby, které mají vkus“, odrážející jeho soudobý elitní charakter.²² Sport v prvních dvou třetinách 19. století označoval aristokratické zábavy, protože u ostatních sociálních skupin dosud nezdomácněl.²³ Podobně dopadne i analýza o něco mladší a zatím nepravidelně sportovní rubriky *Neue Freie Presse*. Ani té si dosavadní historiografie, pokud je mi známo, nevěšovala. Přesto se v ní objevily sloupky s články souhrnně nadepsanými *Sport* – tedy sportovní rubrika – už v roce 1867. Dne 31. března 1867 pod tímto titulkem vyšly čtyři zprávy. Jejich tematická skladba potvrzuje výše řečené. První nesla název *Der Jockeyclub* a pojednávala o ustavení stejnojmenného spolku. V dalších třech se psalo o rakouských koních na světové výstavě, úsporách v oblasti vojenských hřebčínů a o ústavu, v němž probíhaly dražby koní, vozů a dalšího příslušenství.²⁴ Na jiném místě téhož ročníku *Neue Freie Presse* tematizoval deník přílišný zájem důstojníků kavalérie o sport (rozumí se opět jezdecký/dostihový).²⁵ Skladba zpravodajství tedy zatím byla monotematická. Stejně dopadne rešerše ve *Wiener Zeitung*. Všechny nalezené články o „bezpřívlastkovém“ sportu jsou v prvních dvou třetinách 19. století zaměřeny na dostihy a hon.²⁶ Obdobně vyznívá tematická analýza počínající rubriky *Sport* v *Prager Tagblattu* na podzim a v zimě roku 1880: 4. října v ní byla řeč o pardubických dostizích a parforsních honech,

20 *Der Szolnoker Aktienverein*, *Klagenfurter Zeitung* 17. března 1858, s. 4.

21 *Prager Wettrennen*, *Der Humorist* 17. října 1846, s. 1003.

22 *Russischer Sport*, *Neue Freie Presse* 10. srpna 1864, s. 1–3.

23 K sociálnímu přerodu sportu v rakouském prostředí HANNES STROHMEYER, *Vom adeligen zum bürgerlichen Sport in Österreich (16.–19. Jb.)*, in: *Turnen und Sport in der Geschichte Österreichs*, (edd.) Ernst Bruckmüller, Hannes Strohmeyer, Wien 1998, s. 28–55.

24 *Neue Freie Presse* 31. března 1867, s. [8].

25 *Unsere Cavallerie-Officiere und der Sport*, *Neue Freie Presse* 15. března 1867, s. 15.

26 Srov. například *Für Freunde des Sports*, *Wiener Zeitung* 22. ledna 1853, s. 66–67.

6. října o vídeňských dostihových závodech a 31. prosince opět o závodech koní.²⁷ Ve stejném duchu se rubrika nesla i poté. Postupně ale mezi zprávy o honcích a dostizích pronikaly také informace o dalších, „demokratičtějších“ odvětvích, zejména o veslování, zatímco články o bruslení, provozovaném ještě spíše ve své nesoutěžní variantě, se objevovaly dále mezi lokálkami. Kvantitativně však stále převládaly „aristokratické“ zábavy.

A byly to právě koňské dostihy, co měla oslavit i v úvodu zmiňovaná Straussova *Sport-Polka*. To naznačuje jednak tempo galopu, v jakém je zkomponována, jednak skutečnost, že Josef Strauss složil i další podobně inspirovanou energickou skladbu o své oblíbené kratochvíli, nazvanou *Jockey-Polka* (op. 278). Nejvýmluvnější je však tančící žokej na obálce klavírního vydání partitury. Pokud tedy byla provedena jako první přídavek k novoročnímu koncertu vídeňských filharmoniků v roce 2008 v předvečer mistrovství Evropy v kopané, pořádaném toho roku v Rakousku a Švýcarsku, šlo o významový posun, kterého si byl asi málokdo z přítomných vědom. Kopací míč přinesený dirigentem i průběžně udělované žluté a červené karty byly vůči tomuto hudebnímu *encore* anachronismem. Joseph Strauss se při komponování ještě pohyboval ve sféře tradičního významu slova.

Pojem sport ale měl před svým avizovaným sémantickým přerodem ještě druhý, byť věcně příbuzný význam. Ten může přiblížit například zpráva *Allgemeine land- und forstwirtschaftliche Zeitung* z prosince 1852. Začíná opět překvapivě: „V Čechách je sport už mnoho let oblíbenou zábavou místních.“ Bez znalosti sémantiky by věta mohla vést k chybným závěrům. Protože počátky, neřkuli rozšíření moderního sportu v Čechách klademe až do následujících desetiletí, kdy vznikly první veslařské nebo cyklistické spolky, je třeba výrok uvést na pravou míru, což se děje v pokračování článku: „Pardubice jsou obklopeny těmi nejkrásnějšími parky, jelenů jsou tu spousty, zdejší statkáři chovají ty nejkrásnější a nejznamenitější lovecké koně, a protože takový hon může mít velký vliv na sport v Rakousku, přejme si, aby letošní parforsní hon nezůstal tím posledním.“²⁸ Sportem, který by mohly hony ovlivnit, jsou tedy opět dostihy. A jiný příklad z Pardubic propojující obě „disciplíny“, tentokrát z roku 1874: „S francouzskými štvanicemi [parforce] je však v Pardubicích spojen i anglický sport – dostihy.“²⁹ Ale současně jsou sportem míněny i hony samotné, a sice ve své modernizované

27 Prager Tagblatt 4. října 1880, s. 4; 6. října 1880, s. 7; 31. prosince 1880, s. 7.

28 *Allgemeine land- und forstwirtschaftliche Zeitung* 11. prosince 1852, s. 8.

29 *Štvanice a dostihy v Pardubicích*, Posel z Prahy 6. listopadu 1874, s. 2.

formě. Hony *par force* – štvanice – byly postaveny na uměle vytvářené herní situaci. Společnost na koních v doprovodu psí smečky pronásledovala předem vystopovanou nebo vypuštěnou zvěř s cílem ji vyčerpát – uštvat a následně usmrtit. Štvanice podle francouzského vzoru s ustálenými pravidly a zvyky se praktikovala od 18. století a znamenala posun od staré zábavy směrem ke sportu. Ve střední Evropě se silněji uplatňovala anglická varianta, sledující ve větší míře sportovní vyžití jezdce. V návaznosti na ni se zde rozvíjel i dostihový sport.³⁰

V témže desetiletí přinesly vídeňské noviny zprávu, že na začátku roku 1858 začnou vycházet *Blätter für Salon und Sport*. Mohly se stát pravděpodobně prvním periodikem v Rakousku se sportem v názvu. (Už v 50. letech 19. století sice existovaly časopisy věnované šachu, měšťanské střelbě a tělocviku, ty jsme ale hned v úvodu od „moderního sportu“ anglosaské provenience odlišili.) Dlouho ohlašované noviny však nakonec začaly vycházet pod kratším a – jak už víme – ve své době synonymickým názvem *Jagdzeitung*.³¹ Ostatně původně byly anoncovány jako časopis pro přátele lovu.³² Netrvalo však dlouho a sport se v názvu jednoho z rakouských periodik přece jen objevil. První ročník časopisu *Sport* vyšel v roce 1863. Jeho zaměření ale bylo totožné: podtitul zněl *Oesterreichische Blätter über Pferde und Jagd*. Už mnohem dříve, ve 30. letech 19. století, charakterizovaly *Wiener Zeitung* německý časopis *Hippologische Blätter* jako periodikum zabývající se chovem koní a sportem (tj. dostihy).³³ Nešlo tedy navzdory jejich názvu o periodika všesportovní v pozdějším slova smyslu. A všesportovní nebyly ani *Illustrierte Sport-Zeitung*, které začaly vycházet roku 1878. Přinášely sice i zprávy z veslování nebo bruslení, ale do svého záhlaví umístily ilustraci jezdců na koních a akcent položily na zvláštní dostihovou rubriku *Rennbahn*, resp. články o lovu. Od převahy dostihového sportu se tak plně emancipovaly až *Allgemeine Sportzeitung* s podtitulem *Wochenschrift für alle Sportzweige*, vydávané od roku 1880 ve Vídni známým všestranným sportovcem Victorem Silbererem. Svým zaměřením byly pionýrské v celoevropském kontextu, samozřejmě mimo Anglii.³⁴ Přesto i později nesl v Rakousku zástavu původního aristokratického

30 MILOŠ SVOBODA, *Pardubické parforsní hony*, Pardubice 2003.

31 Die Presse 12. ledna 1858, s. 7, inzerce.

32 Anzeiger des Figaro 27. prosince 1857, č. 52, s. 1.

33 *Von den Hippologischen Blättern*, Allgemeines Intelligenzblatt zur Oesterreichisch-Kaiserlichen privilegierten Wiener Zeitung 15. března 1833, s. 265.

34 RUDOLF MÜLLNER, *Der Urvater der österreichischen Sportpublizistik: Victor Silberer (1846–1924)*, in: „Sind's froh, dass Sie zu Hause geblieben sind.“ Mediatisierung des Sports in Österreich, (edd.) Matthias Marschik, Rudolf Müllner, Göttingen 2010, s. 129–138.

výměru slova monděnní obrázkový *Sport und Salon*, který přestal vycházet příznačně pro probíhající sociální změny roku 1918.³⁵

Pro srovnání se podívejme na média v katalogu Rakouské národní knihovny obsahující v názvu slovo sport. Pro léta 1800–1856 není registrován žádný tuzemský záznam. Teprve k roku 1857 eviduje katalog dílo *Hazai vadászatok és sport Magyarországon (Einheimisches Jagd- und Sportwesen in Ungarn)*, včetně jeho francouzského překladu, tedy zase text z okruhu šlechtické rurální zábavy. Pokud odhlédneme od tištěných médií zahraniční provenience, je dalším titulem až zmiňovaný časopis *Sport* zaměřený na lovectví a chov koní k roku 1863, dále k roku 1865 časopis *Diana. Zeitschrift für Jagd(sport)* a k roku 1868 *Hypologische Blätter*, navazující na dřívější *Sport*. Všechny tituly ještě slovo sport uvádějí v kontextu s honbou, dostihy a chovem koní. V prvních dvou třetinách 19. století jednoznačně převládal sport ve významu lovectví a dostihů. Také *Wiener Zeitung* „definovaly“ anglický sport jako „venkovská povyražení a honbu [Landlust und Waidwerk] v nejširším slova smyslu“.³⁶ To, že německojazyčný exkurz není nadbytečný a slovo sport mělo totožný význam i v dobové češtině, prozrazuje například pasáž z česky psaných *Morawských novin*. Dne 17. dubna 1863 se v rubrice *Zasláno* objevila věta: „Angličané v nejvyšší míře váží si sport (honby), kterýž tuží tělo a vzbuzuje udatnou mysl.“³⁷ Mimochodem se jedná o prozatím nejstarší zjištěný výskyt pojmu sport v českém tisku. Je pravděpodobné, že slovo bylo už dříve užíváno například ve šlechtické soukromé korespondenci a dalších typech textů aristokratické provenience. Vzhledem k jazykovému a kulturnímu kosmopolitismu šlechtických vrstev by ale tyto příklady měly menší vypovídací hodnotu než užití slova směrem k veřejnosti reprezentované čtenářstvem.

Poněkud širší výměr pojmu poskytly dva články z první poloviny 19. století, které fenomén představovaly rakouským čtenářům. To platí i pro nejstarší výzkumem zachycený výskyt pojmu v rakouském tisku z roku 1828. Také zde ale tvoří definice sportu jen entrée k pojednání o zálibě v honech.³⁸ *Sportsmanem* byl podle jeho autora například ten, kdo „se vracel denně s 4–5 lososy“, kdo „ovládá

35 V jeho posledním čísle (22. prosince 1918) byl čtenářům jako nástupnický list doporučen sice obrázkový, ale podstatně méně monděnní časopis *Wiener Woche*. *Sport und Salon* 22. prosince 1918, s. 3.

36 *Das Englische Sport*, *Wiener Zeitung* 11. srpna 1852, s. 6.

37 *Zasláno*, *Morawské nowiny* 17. dubna 1863, s. 4.

38 *Sport's*, *Gemeinnützige Blätter (Zur vereinigten Ofner und Pesther Zeitung)* 10. července 1828, s. 434.

umění vyrábět umělé mušky“, tedy rybář – lovec.³⁹ V roce 1842 přineslo několik vídeňských listů články podobného obsahu a místy totožných formulací, které prozrazují buďto vzájemnou inspiraci, nebo společný zdroj (pravděpodobně francouzské noviny).⁴⁰ Jak *Der Humorist* z 2. září, tak *Wiener Zeitschrift* z 12. listopadu referovaly o sportu v souvislosti s francouzskou společenskou smetánkou a fenomén definovaly jako „koňské dostihy, vybíhání na kostelní věže, běhy o závod, různé druhy honů, střelbu na holuby, psi, kohoutí a krysí zápasy, box, plavání, sázení všeho druhu, slovem veškerá tělesná cvičení, všechny unavující a nebezpečné zábavy, které vyžadují sílu, odvalu a ješitnost“.⁴¹ Následuje opět obvyklý exkurz do lovectví. Také v pozdějším pražském německém tisku můžeme najít podobné příklady. *Prager Tagblatt* svůj fejeton z 5. července 1878 uvádí konstatováním, že „němčina ještě pro slovo ‚Sport‘ nenašla žádný výraz, který by se s ním významově zcela kryl“. Jmenuje různé aktivity, které se jako sport v Anglii nazývají, včetně míčových her. Článek je ale nadepsán *Hündisches aus England* a věnuje se chovu loveckých psů.⁴² I v tomto případě ústí úvod do časové zprávy o chovu koní, honech a jezdecké módě v Anglii. Obě uvedené definice však připouštějí, že už v první polovině 19. století bylo pod pojem sportu možné zahrnout pestřejší paletu odvětví než jen dostihy a *hunting sport* – honbu.

De facto k tomu ale v prvních dvou třetinách 19. století docházelo jen výjimečně. Nebylo to přitom dáno absencí jiných sportovních disciplín v monarchii. To potvrzují články o bruslařském sportu (*Eisport*), boxu (*Boxsport*) a dalších odvětvích. V takovém případě pojem vždy doprovázelo upřesňující adjektivum, zatímco *sport* o sobě označoval v rakouském kontextu vždy dostihy nebo lov, včetně příbuzných nebo odvozených disciplín rybolovu (*Fischfang-Sport*), střelby na holuby (*Taubenschießen*) nebo psích závodů (*Hunderennen*). Když redakce *Jagdzeitung* psala o sportu v Anglii, musela proto dodat, že „jím zde přirozeně rozumíme nejen honbu a jezdectví“.⁴³ Vysvětlení pro užší vymezení pojmu tak není možné hledat ve fakticky užším spektru disciplín, nýbrž v oblasti semiosféry.

39 *Sport's*, *Gemeinnützige Blätter* (Zur vereinigten Ofner und Pesther Zeitung) 13. července 1828, s. 444.

40 *Sport*, *Der Humorist* 2. září 1842, s. 708; *Wiener Zeitschrift* 12. listopadu 1842, s. 1801.

41 Pro překlad byl zvolen text z *Der Humorist*, od kterého se ale *Wiener Zeitschrift* odchýlily jen odlišnými formulacemi.

42 *Hündisches aus England*, *Prager Tagblatt* 5. července 1878, s. 1.

43 *Neue Pränumeration auf die Jagdzeitung in Wien*, *Wiener Zeitung* 19. prosince 1858, s. 5089.

Sémantická proměna pojmu

Jak bylo naznačeno, označoval pojem sport v němčině i v češtině nejprve dostihy a honbu, a to přibližně v prvních třech čtvrtinách 19. století. Až do počátku 60. let 19. století měšťanské sportovní organizace v podstatě neexistovaly a fenomén ovládala aristokracie. „Anglické dostihy“ se podle zpráv ve *Wiener Diarium* konaly ve Vídni už v roce 1788 a v první polovině 19. století se šířila vzpomínaná sportovnější varianta parforsních honů.⁴⁴ Fenomén moderního, nešlechtického sportu – odlišného od kontinentální tělocvičné tradice – do středoevropského prostředí pronikal pomaleji. Zatím epizodicky se ve 40. letech 19. století v Praze představilo veslování. Příznačně tato novinka doprovodila oslavy příjezdu prvního vlaku coby jednoho ze symbolů nové epochy. Namísto *sportu* ještě *Kwěty* použily v této souvislosti slovní spojení *weslowání o závod*.⁴⁵ Slovo *závod* registroval už Josef Jungmann ve svém slovníku (1839), a to v řadě významů včetně dostihů (slovo *dostihy* ale nepoužil).⁴⁶ Sledujme dále výskyt slova *sport* na příkladu předního českého novinového titulu své doby, *Národních listů*. Navzdory nereálnosti průzkumu kompletního periodika je už teď zřejmé, že se pojem začíná čas od času vyskytovat od poloviny 60. let 19. století, avšak pouze jako citace názvu stejnojmenného vídeňského časopisu pro příznivce chovu koní. V tomto ohledu pojem stále náleží starému kontextu honby a dostihů. V souvislosti s veslováním *Národní listy* ještě v roce 1870 užívají jiná označení: „závodění na Vltavě“, „plavba o závod“, „zápas“. Celá akce je ještě důsledně chápána jako slavnost.⁴⁷ V roce 1877 už ale na adresu velkých závodů ve veslování na Vltavě *Národní listy* psaly o sportu: „Zajisté že i náš domácí sport těšiti se bude účastenství pražského obyvatelstva.“⁴⁸

Prvními sportovními organizacemi v moderním slova smyslu (co se týče provozovaných aktivit i co do organizační formy) byly v rakouské monarchii veslařské spolky vznikající od první poloviny 60. let 19. století. Ve stejné dekádě se vedle elitnějších dostihových, šermířských nebo jachtařských sdružení ustavily

44 MINAS DIMITRIOU, *Historische Entwicklungstendenzen des Mediensports*, in: „Sind's froh, dass Sie zu Hause geblieben sind“, s. 28.

45 *Otevření c. k. státní železné dráhy*, *Kwěty* 30. srpna 1845, s. 414–415. K širšímu kontextu závodů ve vývoji vodních sportů v Praze TOMÁŠ JELÍNEK, *Počátky moderních vodních sportů v Praze*, in: *Město a voda. Praha, město u vody*, Praha 2005 (Documenta pragensia XXIV), s. 375–383.

46 JOSEF JUNGSMANN, *Slovník česko-německý. Díl V*, Praha 1839, s. 596.

47 *Závodění na Vltavě*, *Národní listy* 27. září 1870, s. 2.

48 *Velký závod veslařský na Vltavě*, *Národní listy* 6. září 1877, s. 3.

také nejstarší sociálně otevřenější bruslařské spolky. Prozatím si ale kladly za cíl udržovat kluziště pro zimní radovánky. Sportovní verze bruslení se v našem prostředí šířila až od 70. let 19. století. S mimořádnou dynamikou se v 70. a 80. letech 19. století uvedly spolky provozující závodní cyklistiku. Velké oblíbě se zpočátku těšila dráhová cyklistika, kterou postupně vytěsnila silniční varianta doplněná o bicycle-polo a synchronizované reje na kolech. V 90. letech 19. století a na počátku 20. věku cyklistiku převládala záhy dominantní kopaná. Fotbalová mužstva často zaujala místo cyklistických skvader, a to jednak institucionálně, když kopaná vytlačila původní cyklistické zaměření spolku, jednak fyzicky, když fotbalová hřiště obsadila stále méně využívané velodromy. Ještě starší než fotbalové spolky byly tenisové kluby. Paralelně se jmenovanými nejdůležitějšími sporty se šířily další (například kriket, plavání, lehká atletika)⁴⁹ a společně vytvářely pestrou paletu zábav pojmenovaných souhrnným označením sport.

Kdy reagoval na sociální rozšíření dříve aristokratického fenoménu sportu jazyk? Základní orientaci poskytuje srovnání definice sportu v první české encyklopedii, *Riegrově slovníku naučném*, s pozdějším vymezením termínu v *Ottově slovníku naučném*. Příslušný svazek Riegrova slovníku z roku 1870 mimo jiné uvádí: „sport, angl. vyrazení, venkovská zábava. Zvláště nazývají Angličané s[portem] všelikou zábavu, při které se cvičí tělesná obratnost a síla, kupř. jízdy o závod, honbu apod.“ a dodává, že v Anglii „má každá třída společenská svůj sport“.⁵⁰ Tato definice je v souladu se zjištěným územ v prvních třech čtvrtinách 19. století, kdy pojem označoval zejména venkovské zábavy anglické gentry: hony a dostihy. Také *Kottův slovník* z roku 1882 odkazuje poněkud anachronicky na *Riegrův slovník naučný*.⁵¹ Naproti tomu *Ottův slovník naučný* z roku 1905 už uvádí nesrovnatelně širší výměr slova: „angl., hra, zábava, značí po výtce nezištnou zábavu spojenou s vynikajícím nějakým cvikem tělesným a provozovanou většinou pod širým nebem, jako jsou jízda na koni a na kole, automobilismus, lov a různé jeho druhy, plavání, veslování, yachting, tělocvik v širším slova smysle (athletika lehká i těžká), šermířství, bruslení, jízda na lyžích a na sáňkách,

49 První spolky pěstující daný sport vznikly podle Minase Dimitrioua v Rakousku v roce: 1862 veslování, 1863 dostihy, 1864 šerm, jachting, 1869 cyklistika, 1882/1894 kriket, 1887 plavání, 1894 fotbal, 1896 lehká atletika, 1901 golf, 1908 lukostřelba atd. M. DIMITRIOU, *Historische Entwicklungstendenzen des Mediensports*, in: „Sind's froh, dass Sie zu Hause geblieben sind“, s. 28. Pro české prostředí srovnej M. WAIC, *Tělovýchova a sport*; PAVEL JIŘÍČKO, *Místopis počátků českého sportu*, *Dějiny a současnost 19/1997*, č. 5, s. 36–41.

50 FRANTIŠEK LADISLAV RIEGER (ed.), *Slovník naučný, Díl osmý*, Praha 1870, s. 907.

51 FRANTIŠEK ŠTĚPÁN KOTT, *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický. Díl třetí*, Praha 1882, s. 585.

hry míčem, střelba, turistika horská a pod.“⁵² Omezení bezpřívlastkového sportu na honbu a dostihy skončilo. V posledních desetiletích 19. století tak došlo k sémantické proměně pojmu, která nesouvisela jen s postupnou introdukcí nových disciplín, jak ukazuje příklad Anglie. Tam byly známy už dříve, avšak k sémantickému posunu došlo jen krátce před kontinentální Evropou. Podle Christiane Eisenberg uvedl jako první anglické lexikografické dílo nový výměr sportu *Oxford English Dictionary* teprve v roce 1863.⁵³ I ve vlastní Anglii se změna odehrála až v průběhu 19. století.

Sémantika reagovala na sociální proměnu jevu a zároveň ji (zpětně) posilovala. Nová sociální vrstva užívala jazyk novým způsobem. Aristokracie jako nositel sportu (čili oněch venkovských zábav z Riegrova slovníku) byla v průběhu 19. století postupně zastiňována střední třídou. To, že šlo o pozvolné převrstvování a že obě dimenze pojmu – širší a užší – nějakou dobu koexistovaly, není třeba zdůrazňovat.⁵⁴ Přesto v češtině postrádáme mezičlánek mezi Riegrovým a Ottovým slovníkem, který by zachycoval posun v jeho průběhu. Tuto roli na sebe může vzít všeobecně známý protisportovní výpad v časopise *Sokol*. Historici z textu Františka Kožíška zatím četli jen první plán, který tvoří kritika sportu, zdůvodněná jeho jednostranností oproti antickému ideálu všestrannosti sokolského tělocviku. Autor ale přichází v odvolání na říšskoněmecký tisk i s pozoruhodnou „definicí“ pojmu sport. Sport je údajně dvojí: „velký“ a „malý“. K velkému sportu se počítá „koňský sport pánů, sport vodní, sport honební“, zatímco malý sport zahrnuje „velociped, kousky silácké, herní sport a pod.“⁵⁵ Sport se tedy nedělí na starý a nový, jak by tomu bylo v případě, že by se reflektovalo jen postupné obohacování spektra provozovaných sportů. Je řeč o sportu „velkém“ a „malém“. „Velký“ přitom můžeme číst jako vysoký, „malý“ zase jako nízký, obojí myšleno sociálně, jak naznačuje i formulace „koňský sport pánů“. V tomto duchu psal jen o dva roky dříve Servác Heller ve svých *Tatranských procházkách*: „ale kamzíková honba jest pro mne sport příliš ‚vysoký‘, abych o něm třeba jen dle doslechu dovedl vypravovat“.⁵⁶ Malý sport naproti tomu Kožíšek ztotožňoval s cyklistikou, těžkou atletikou nebo (míčovými) hrami. Jde tedy o opozici: sporty

52 *Ottův slovník naučný*, 23. díl, Praha 1905, s. 908.

53 CHRISTIANE EISENBERG, *The Middle Class and Competition: Some Considerations of the Beginnings of Modern Sport in England and Germany*, *The International Journal of the History of Sport* 7/1990, s. 265.

54 Opět srov. H. STROHMEYER, *Vom adeligen zum bürgerlichen Sport in Österreich (16.–19. Jh.)*.

55 Kž [FRANTIŠEK KOŽÍŠEK], *O sportu*, *Sokol* 1882, č. 5, s. 47–48.

56 SERVÁC HELLER, *Tatranské procházky*, Květy 1880, č. 2, s. 712.

venkovské aristokracie kontra sporty středních a „lidových“ vrstev. Zajímavé je přiřazení „sportu vodního“ k velkému sportu.⁵⁷ Nepochybně jde o veslování s jeho univerzitní, tedy elitní tradicí. Sémantický zlom je veden paralelně se zlomem sociálním. Až syntézou velkého a malého sportu vzniklo moderní kolektivum sport zahrnující veškeré disciplíny. Oproti stavovsky specifickému předmodernímu sportu vykazuje takový moderní sport tendenci k egalitářství, byť sociální specifika disciplín zůstávají zachována.⁵⁸

Pro trajektorii proměny významu slova sport v češtině jsou charakteristické tři záchytné body: rok 1870, kdy *Riegrův slovník naučný* uvedl tradiční (původní) význam sportu jako převážně aristokratických disciplín. V tomto významu se začalo slovo v rakouské monarchii používat nejspíše od 20. let 19. století. Od 60. let 19. století začaly do Rakouska pozvolna pronikat nové sporty, nevázané výlučně na šlechtické prostředí a organizované na spolkovém principu převážně měšťanskými vrstvami. Význam pojmu prozatím proměnu fenoménu nerefletoval. Kolem roku 1882, kdy v časopise *Sokol* vyšel článek Františka Kožíška, můžeme mluvit o dvojici paralelních, sociálně rozdílných významů – vysoký („velký“) sport se vztahoval ke staršímu „aristokratickému“ významu, zatímco nízký („malý“) sport označoval zábavy středních vrstev. Příslušné heslo v *Ottově slovníku naučném* z roku 1905 pak dokládá završený posun ve významu směrem ke kosseleckovskému modernímu kolektivnímu singuláru, označujícímu veškerá sportovní odvětví bez ohledu na jejich sociální zázemí.

57 Nezapomeňme, že jde o překlad z němčiny, kde *Wassersport* označoval veslařský sport a stejný název nesl i časopis německých veslařů, vydávaný od roku 1883.

58 H. STROHMEYER, *Vom adeligen zum bürgerlichen Sport in Österreich (16.–19. Jh.)*, s. 41.